

Voetsporen op oude pelgrimswegen

Opgedragen aan mijn medepelgrim Sjef Janssen (†2019)

Leo Baeten

Voetsporen op oude pelgrimswegen

Pelgrims op weg naar Jeruzalem, Rome en Santiago

Eerste druk april 2020

ISBN 9789463981071

Uitgave in eigen beheer

© 2020 Leo Baeten

Omslagfoto: Pelgrims op weg naar Rome

Foto's: Peer Boselie, Pieter Quelle en Leo Baeten

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, openbaar gemaakt of opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Inhoud

Woord vooraf	7
1. Pelgrimeren	11
1.1 Pelgrimstocht als metafoor van het leven	11
1.2 Pelgrimeren in de middeleeuwen	13
1.3 Strengere heren regeren niet lang	16
1.4 De postmoderne pelgrim	17
2. Het Heilig Land en Jeruzalem	21
2.1 Het Heilig Land wordt een pelgrimsoord	21
2.1.1 Keizerin Helena, een heilige archeoloog	22
2.1.2 De Bordeaux pelgrim	25
2.1.3 Reislustige aristocratische dames	25
2.2 Wapengekletter in de hoge middeleeuwen	28
2.3 Gedenkplaatsen in het Heilig Land	31
2.3.1 Jeruzalem	31
2.3.2 Bethlehem	34
2.3.3 Nazareth	37
2.4 In de twintigste eeuw naar het Heilig Land	39
3. Alle wegen leiden naar Rome	43
3.1 Pelgrimswegen naar Rome	43
3.1.1 De Via Francigena	44
3.1.2 In de voetsporen van een abt	45
3.1.3 Omweg via Assisi	46
3.2 De pelgrimskerken in Rome	51
3.2.1 De Sint Pieter	51
3.2.2 Paulus buiten de Muren	57
3.2.3 Sint Jan van Lateranen	61

3.2.4	De Maria Maggiore	63
3.2.5	Nog drie pelgrimskerken	65
3.4	Nederlanders naar Rome	67
3.4.1	De Friezen gaan naar Rome	67
3.4.2	Nederlandse pelgrims blijven komen	70
3.4.3	In de voetsporen van Bertus Aafjes	72
4.	Ultreia! Heer Jakobus wacht op ons	77
4.1	Jakobus de Meerdere, feit en fictie	77
4.1.1	De historische en legendarische Jacobus	77
4.1.2	De Jakobuslegende	81
4.1.3	Herontdekking van het zoekgeraakte graf	85
4.2	Santiago veroverd de wereld	86
4.2.1	Die vervloekte Moren!	86
4.2.2	De Codex Calixtinus	89
4.3	Monumenten voor Jakobus	92
4.3.1	De kathedraal van Santiago	92
4.3.2	Jakobusreliken	95
4.4	Naar Santiago in de eenentwintigste eeuw	98
4.4.1	Het wordt stil op de weg	98
4.4.2	De revival van Santiago	99
4.4.3	De camino Francés	101
4.4.4	Aankomst in Santiago	113
4.4.5	Afzwaaien en uitzwaaien	116
	Geraadpleegde literatuur	119

Woord vooraf

In 1996 pelgrimeerde ik met mijn wandelmaat Sjef Janssen naar Santiago de Compostela. Wat aanvankelijk bedoeld was als een uitdagende langeafstandswandeling werd een indringende en emotionele persoonlijke belevenis. Ik ervoer de diepere betekenis van wat pelgrims onder elkaar zeggen: “Jij bent het niet die de weg maakt. Het is de weg die jou maakt”. Na thuiskomst ontstond al gauw de behoefte om weer op pelgrimstocht te gaan en ver verwijderd van de hectiek van alledag na te denken over persoonlijke zaken. Uiteindelijk zou ik nog vier keer op pelgrimstocht gaan: twee keer naar Santiago en twee keer naar Rome. En als lijf en leden het toestaan is pelgrimeren nog geen voltooid verleden tijd!

In 2019 werd ik als oud-pelgrim gevraagd om in het museum van het Bedevaartsoord Heilige Pater Karel te Munstergeleen een tentoonstelling in te richten over de pelgrimstochten naar Jeruzalem, Rome en Santiago. Tijdens de voorbereiding voor deze expositie ontstond het idee om als aanvullende informatie een boekje over dit onderwerp te schrijven.

“Voetsporen op oude pelgrimswegen” is bedoeld als een eerste kennismaking met het fenomeen pelgrimeren. Ik heb geprobeerd de hoofdlijnen te schetsen zonder al te zeer op details in te gaan. Bij het schrijven heb ik gebruik gemaakt van de verslagen van mijn pelgrimstochten én de artikelen die ik publiceerde in het magazine OMNES van de Vereniging Pelgrimswegen naar Rome. Daarnaast raadpleegde ik een aantal boeken over pelgrimeren. Het spreekt vanzelf dat ik in het krijt sta bij de auteurs.

Voor de beoordeling en controle van de tekst heb ik een beroep mogen doen op Miep Collon en Tiny Baeten-Snijders. Hun

waardevolle suggesties hebben bijgedragen aan de uiteindelijke vorm van dit boekje. Eventuele fouten en vergissingen komen uiteraard voor mijn rekening.

De geciteerde teksten uit de bijbel zijn ontleend aan *De Nieuwe Bijbelvertaling*. ©2004/2007. Nederlands Bijbelgenootschap.

Leo Baeten

Sittard, 3 maart 2020

Een Ierse zegen

Ik wens je

dat de weg je tegemoet komt,

je de wind altijd in de rug hebt,

de zon je gezicht verwarmt,

de regen zacht op jouw akkers valt.

En dat God je, tot we elkaar weer tegenkomen,

tot we elkaar weer terugzien,

koestert in de palm van Zijn hand.

Zegenbede uit de 8^e eeuw voor Ierse missionarissen die naar het Europese vasteland vertrokken om daar het geloof te gaan verkondigen. Vertaling Joop van der Meulen.^[1]

1. Pelgrimeren

Het woord “pelgrim” is afgeleid van het Latijnse *peregrinus*, een woord dat is samengesteld uit *per* (door, langs) en *ager* (akker). Pelgrims zijn dus landlopers, zwervers, buitenstaanders, vreemdelingen. Zij hebben huis en haard verlaten om “langs akkers” door onbekende streken te trekken naar een verafgelegen plaats waar het goddelijke indringend beleefd kan worden.

In de middeleeuwen ontstonden drie pelgrimsroutes: naar Palestina, Rome en Santiago. De oudste burgerrechten heeft de pelgrimage naar het Heilig Land. Nadat in de vierde eeuw de christenen vrijheid van godsdienst hadden gekregen, gingen zij op pelgrimstocht naar de plaatsen die aan het leven van Jezus herinnerden. Na de verovering van Palestina door de Saracenen in de zevende eeuw kwam de pelgrimage naar de graven van Petrus en Paulus in Rome op als een veiliger alternatief. Door politieke perikelen met krijgslustige Moren ontstond in de elfde eeuw de pelgrimage naar het graf van de apostel Jakobus in Santiago.

De pelgrims waren herkenbaar aan de attributen die ze bij zich droegen. Wie naar Jeruzalem ging had een kruis of palmtak bij zich. De Romegangers waren herkenbaar aan een sleutel, die verwees naar de sleutels van Petrus. Op weg naar Santiago hadden de pelgrims een schelp bij zich. Die schelp speelde een rol in de legende van de overbrenging van het stoffelijk overschot van Jakobus van Jeruzalem naar Spanje en werd later Jakobsschelp genoemd.

1.1 Pelgrimstocht als metafoor van het leven

“Dat Koninkrijk van U, weet U wel, wordt dat nog wat?”
verzuchtte Gerard Reve ooit.^[2] Het ongeduld van de schrijver is

begrijpelijk. In het Evangelie volgens Marcus staat immers dat Jezus aan het begin van zijn Openbaar Leven zei: *“De tijd is aangebroken, het koninkrijk van God is nabij; kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws”* (Marc. 1, 15). Voor de eerste christenen zal de ietwat provocerende opmerking van Reve onbegrijpelijk geweest zijn. Zij waren ervan overtuigd dat het Koninkrijk van God op korte termijn gevestigd zou worden. Het menselijk bestaan op aarde was in hun beleving slechts een korte, onbelangrijke tussenfase die leidde naar de definitieve eindbestemming, de hereniging met God in de hemel. De eerste christenen beschouwden zich daarom “vreemdelingen op aarde”; zij waren op doorreis naar het hemelse Jeruzalem. Deze gedachte wordt op diverse plaatsen in de bijbel uitgedrukt. Zo schrijft Paulus als hij het heeft over het geloof van de Joden in oudtestamentische tijden: *“Zij allen zijn in geloof gestorven; wat hun beloofd was zagen ze geen werkelijkheid worden, ze hebben slechts een glimp ervan begroet, en ze zeiden van zichzelf dat zij op aarde leefden als vreemdelingen en gasten. Door zo te spreken lieten ze blijken op doorreis te zijn naar een vaderland”* (Hebr. 11, 13–14).

De eerste christenen hoorden de boodschap van Jezus van mensen die met Hem opgetrokken waren of de kennis op zijn minst uit de eerste hand hadden. Daardoor was het geloofsleven aanvankelijk weinig gecompliceerd: Jezus was de zoon van God en door te leven zoals hij dat o.a. in de Bergrede had verkondigd zouden zij gelukkig worden *“want voor hen is het koninkrijk van de hemel”* (Mat. 5,10). Met het verstrijken van de tijd vervluchtigde de directe band met de bronnen van het geloof en werd het moeilijk om te kunnen geloven dat het met de komst van het Koninkrijk van God, in de bewoordingen van Reve, “nog wat zou worden”. Van lieverlede ontstonden godsdienstige gebruiken om het rechtstreekse contact met God levendig te

houden. Het bezoeken van de plaatsen waar Jezus had geleefd, bidden bij de graven van geloofsgetuigen (aanvankelijk alleen de martelaren) of vereren van relieken hielp om God als de spil van het leven te kunnen blijven zien. En als al eens een scheve schaats gereden was, dan kon altijd op de liefde van God vertrouwd worden. In deze context ontstonden de pelgrimstochten, die in wezen een metafoor van het christelijke leven zijn. Vanaf de start (=geboorte) is de pelgrim gericht op weg naar een doel (=opgang naar het hemelse Jeruzalem). Tijdens de moeilijke tocht (=het leven) is er altijd steun (=Gods liefde) en wordt het geloof op een indringende wijze inzichtelijk gemaakt (=leven zoals o.a. in de Bergrede beschreven). Eenmaal aangekomen op de eindbestemming (=de dood) komt de pelgrim op een intense wijze in aanraking met het goddelijke (=koninkrijk van God).

1.2 Pelgrimeren in de middeleeuwen

In de wereld waarin de middeleeuwse pelgrim zich bewoog was de zondigheid van de mens een centrale plaats gaan innemen. De liefdevolle God was minder clement geworden! Bij het Laatste Oordeel zou Hij rekenschap vragen en wee de mens die niet naar zijn geboden had geleefd. Hem of haar wachtten de verschikkingen van de hel of op zijn minst een tijdelijk verblijf in het vagevuur. Op een indringende wijze is dat uitgebeeld op een timpaan in Conques (F). In het midden troont God in zijn majesteit en verdeelt de mensen in de goeden en slechten. De goeden worden door engelen naar de hemel geleid, maar de slechten zuchten onder de verschikkingen van de hel. Ook in de *Goddelijke Komedie* uit het eerste kwart van de veertiende eeuw komt de Florentijnse schrijver Dante Alighieri inkt tekort om de verschrikkingen van de hel te schilderen.^[3] Maar Dante geeft ook